

Britanska ambasada
Podgorica

Građansko nadgledanje izbora
Predsjednički izbori
Crna Gora 2023

IZVJEŠTAJ O PRELIMINARNIM NALAZIMA I ZAKLJUČCIMA

Izveštaj o preliminarnim nalazima i zaključcima
Podgorica, 20. mart 2023. godine

Mišljenja i stavovi iznešeni u ovom izvještaju predstavljaju mišljenje autora i ne odražavaju nužno zvanične stavove Britanske ambasade Podgorica.

CeMI - Građansko nadgledanje izbora Crna Gora – Predsjednički izbori 20. mart 2023.

Izvještaj o preliminarnim zaključcima i nalazima

19. mart 2023

Posmatračka misija CeMI-ja za ove izbore akreditovala je za nadgledanje izbornog procesa ukupno 1283 posmatrača, za oba kruga predsjedničkih izbora, dok je 450 posmatrača nadgledalo izborni proces u prvom krugu predsjedničkih izbora. Misija se sastojala od članova užeg tima koji čine: (1) šef misije, (2) zamjenik šefa misije, (3) izborni ekspert, (4) pravni ekspert, (5) ekspert za izbornu administraciju i (6) koordinator mreže posmatrača. CeMI je takođe angažovao mrežu lokalnih koordinatora.

CeMI je u okviru projekta nadgledanja predsjedničkih izbora razvio web i mobilnu aplikaciju “Fer izbori” (www.ferizbori.me) putem koje su građani i posmatrači imali mogućnost da prijave uočene nepravilnosti ili kršenje njihovih biračkih prava. Aplikacija je takođe omogućila građanima da uživo prate projekcije rezultata izbora, kao i da se informišu o svojim biračkim pravima.

Centar za monitoring i istraživanje CeMI želi da se zahvali Britanskoj ambasadi Podgorica, koja je finansijski podržala projekat građanskog nadgledanja predsjedničkih izbora i omogućila sprovođenje ove misije.

CeMI želi takođe da izrazi zahvalnost svim predstavnicima izborne administracije, državnih organa, političkih partija, međunarodnih posmatračkih misija i domaćih nevladinih organizacija sa kojima je uspostavljena saradnja na planu sprovođenja ove misije.

Nalazi saopšteni u ovom izvještaju predstavljaju stavove autora i CeMI-ja, a ne nužno i stavove navedenih donatora.

Centar za monitoring i istraživanje CeMI je nevladina organizacija osnovana marta 2000. godine koja u kontinuitetu počevši od 2000. godine sprovodi građansko nadgledanje izbora. CeMI je nagledao sve nacionalne izbore od 2001. godine izuzev predsjedničkih izbora održanih 2013. godine. Ujedno, CeMI je osnivač Evropske mreže organizacija za monitoring izbora ENEMO (www.enemo.eu), kojom je predsjedavao u periodu 2017-2022. godine. Predsjednik CeMI-ja je član upravnog odbora Globalne mreže domaćih posmatrača izbora (2018-2023) (www.gndem.org). Kroz ENEMO i OSCE ODIHR članovi i eksperti CeMI-ja su učestvovali u brojnim međunarodnim posmatračkim misijama kao eksperti, dugoročni i kratkoročni posmatrači, a 8 puta CeMI-jev ekspert je bio šef međunarodnih posmatračkih misija (Moldavija, Ukrajina, Srbija, Jermenija i Kosovo).

PRELIMINARNI ZAKLJUČCI

Izborni dan je protekao u mirnoj atmosferi, a karakter i obim nepravilnosti nijesu ugrozili regularnost ukupnog izbornog procesa. Izbori su bili konkurentni sa sedam potvrđenih kandidatura za predsjednika Crna Gore, sprovedeni bez većih problema u organizaciji, dok su temeljna prava kandidata i birača, da slobodno predstave svoje programe, odnosno sprovedu svoje biračko pravo, u najvećem dijelu poštovana.

Izbori su održani po pravilima nereformisanog seta izbornih zakona, čiju implementaciju hronično prate problemi koji se ponavljaju iz jednog u drugi izborni ciklus. Višegodišnje preporuke Venecijanske komisije, OSCE ODIHR misija i domaćih posmatračkih organizacija nijesu uvažene, niti inkorporirane u izbornu zakonodavstvo. Sveobuhvatna i inkluzivna izborna reforma je izostala zbog nepostojanja političke volje, uprkos najavama parlamentarne većine i predstavnika izvršne vlasti da će to biti jedan od ključnih prioriteta, po preuzimanja vlasti, a nakon pobjede na parlamentarnim izborima od 30. avgusta 2020.godine.

Važeći zakonski okvir sadrži brojne pravne praznine koje zahtjevaju tumačenja prilikom primjene određenih ključnih normi, nelogičnosti, nedosljednosti i kontradiktornosti, koje umanjuju njegovu efektivnost. Organ zadužen za sprovođenje izbora, Državna izborna komisija Crne Gore (DIK) nije profesionalizovana, većinu za odlučivanje i dalje imaju predstavnici političkih partija koji prilikom donošenja ključnih odluka dominantno prate interese partija koje zastupaju, koji ne podrazumijeva uvijek i javni interes. Nepotpuna transparentnost u radu, kao i nedostatak javnog prenošenja sjednica, nijesu doprinijeli povećanju javnog povjerenja u proces donošenja odluka.

Kandidati su morali da dostave 8.101 potpis birača. Međutim DIK po prvi put nije dozvolio međunarodnim i domaćim posmatračkim misijama da imaju uvid u prijave kandidata, kao i potpise podrške, usljed pravnog tumačenja Agencije za zaštitu ličnih podataka (AZLP) da bi se time ugrozilo pravo na zaštitu ličnih podataka građana/ki Crne Gore. Na ovaj način ograničena su zakonom garantovana prava posmatrača da nadziru zakonitost rada izborne administracije. DIK je primio devet prijedloga kandidatura i na kraju potvrdio sedam kandidata, uključujući jednu ženu. Državna izborna komisija je utvrdila i objavila preliminarne rezultate izbora u skladu sa zakonskim rokom. Odluka DIK-a da kroz elektronsku provjeru na njihovom web sajtu omogući građanima/kama provjeru potpisa, tek nakon potvrđivanja kandidatura je zakašnjela i nefunkcionalna jer i pored brojnih prijavljenih zloupotreba od strane građana/ka potvrđena kandidatura se ne može sporiti, iako je potencijalno zasnovana na nezakonito prikupljenim potpisima podrške.

Predsjednički izbori su održani u kontekstu političke i institucionalne krize, uz jaku političku polarizaciju crnogorskog društva. Postojala je visoka zabrinutosti od uticaja spoljnih faktora na izborni proces, kao i strah o potencijalnih sajber napada, uslijed kojih su međunarodni partneri, a prevashodno NATO alijansa ponudili svoju podršku, kako bi crnogorski sistem bio zaštićen tokom izbornog dana.

Medijsko tržište je pluralističko, uz prisustvo velikog broja tradicionalnih medija. Međutim, privatni mediji su dominantno kontrolisani kroz inostranu vlasničku strukturu koja utiče na njihovu uređivačku politiku. Od svih televizija sa nacionalnom pokrivenošću, samo jedna ima dominantno crnogorsku vlasničku strukturu. Na taj način je obezbjeđena veća prisutnost jednog broja kandidata u javnom prostoru. Sa druge strane, nacionalni javni servis RTCG je poštovao zakonske uslove i pružio uravnoteženu pokrivenost kampanje svih predsjedničkih kandidata, međutim, zastarjeli pristup u koncepciji političkih debata, uz rigidnost pravila, nijesu dali prostor kandidatima da smisleno i suštinski predstave svoje programe, odnosno ukrste direktno argumente, čime bi se pružila prilika građanima da dobiju pune informacije prije donošenja informisane odluke.

Učesnici su mogli da vode kampanju slobodno, iako u kratkom periodu kampanje, a osnovne slobode su poštovane. Kampanja je bila konkurentna i biračima je ponuđen raznolik izbor. Ton je uglavnom bio neutralan i usmjeren na obećanja o ekonomskom prosperitetu zemlje i ubrzanju procesa evropskih integracije. Kada je u pitanju izborna ćutnja, do izražaja je došlo vršenje propagande političkih partija preko društvenih mreža 18.marta. Najvažniji razlog za ovo jeste nepodudarnost rješenja u relevantnim zakonima, tj. Zakonu o izboru odbornika i poslanika (izborna propaganda traje do 24 časa prije dana održavanja izbora) i Zakonu o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja (izborna propaganda traje do dana održavanja izbora). Primjetan je porast skrivenog reklamiranja, odnosno promotivne aktivnosti bez zakonom propisanih obilježja, koji se realizuju, u najvećem dijelu, u dnevnim informativnim emisijama.

Pravila kampanje zabranjuju vjerskim organizacijama, između ostalih, da vode kampanju u ime ili za političke potrebe stranke ili kandidata. Međutim, i pored jasne zakonske zabrane Mitropolija crnogorsko primorska Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori se direktno umiješala u izborni proces pozivajući građane da ne glasaju za opozicione predsjedničke kandidate. Pored toga, pojedini predstavnici eparhija SPC-a u Crnoj Gori su direktno učestvovali u promotivnim aktivnostima, i pozivali građane da glasaju za određene kandidate. Vjerske zajednice treba da se uzdrže od učešća u predizbornim aktivnostima predsjedničkih kandidata i miješanja u izborni proces.

Agencija za elektronske medije (AEM) je pokazala proaktivan pristup i pored zakonskih ograničenja u dijelu neizvedenosti kaznenih odredbi koje im ne daju mogućnost kažnjavanja elektronskih medija koji krše propisane zakonske obaveze, i po prvi put objavila preliminarni izvještaj monitoringa medija koji precizno pokazuje zastupljenost pojedinačnih kandidata u medijima, i učinila ga dostupnim javnosti. Preliminarni izvještaj je potvrdio prednost i veće prisustvo jednog broja kandidata u privatnim elektronskim medijima.

Kontrolni mehanizam za nadzor nad radom medija tokom izborne kampanje nije uspostavljen, suprotno zakonskim odredbama Zakona o izboru odbornika i poslanika. Naime, Odbor za praćenje i nadzor primjene odredaba Zakona u dijelu obaveze medija u predizbornoj kampanji, koji je Skupština Crne Gore bila u obavezi da formira, nije oformljen te je kontrolni mehanizam izostao.

Regulativa o finansiranju kampanja omogućava zaobilaznje ograničenja i smanjuje odgovornost. Svi kandidati su blagovremeno dostavili svoje izvještaje o donacijama i troškovima. Uslovi za izvještavanje i kontrola koja se oslanja na tačnost podataka koje dostave kandidati, ne osiguravaju u potpunosti transparentnost finansiranja izbornih kampanja. Agencija za sprječavanje korupcije (ASK) ima mandat da vrši nadzor, ali nema istražne moći, dok zakon ne predviđa sankcije za netačno izvještavanje. U dijelu zbpouptrebe državnih resursa tokom izborna kampanje, ASK je zaprimila 55 prigovora, 28 je odbačeno, a 10 odbijeno, dok je 17 predmeta na čekanju.

Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) formiralo je koordinacioni Tim za praćenje realizacije obaveza koje proizilaze iz izbornih zakona, međutim, suprotno ranijoj praksi, članovi domaćih posmatračkih misija nijesu bili uključeni u rad tima. Ministarstvo unutrašnjih poslova, objavilo je numerički tabelarni prikaz podataka o promjenama nastalim u biračkom spisku, u cjelini i po jedinicama lokalne samouprave u odnosu na birački spisak po kome su održani prethodni izbori. Uvid u birački spisak omogućen je predstavnicima posmatračke misije CeMI, nakon upućenog dopisa i zahtjeva MUP-u.

Kolizije pravnih normi u dijelu koji se odnosi na početak izborne kampanje, onemogućavaju precizno određenje početka kampanje i nadzora nadležnih institucija, prevashodno Agencije za sprečavanje korupcije (ASK). Nedostaci regulatornog okvira imali su negativan uticaj na transparentnost i odgovornost za finansiranje kampanja. Ovu neizvedenost dio kandidata je koristio kako bi kampanju započeo prije zvanične potvrde kandidature i bez otvaranja zasebnog računa za finansiranje izborne kampanje, čime je onemogućena kontrola porijekla finansijskih sredstava potrebnih za sprovođenje kampanje. Tokom kampanje, korišćene su sve tehnike promocije kandidata, među kojima dominantno video spotovi, bilbordi, i oglašavanje putem društvenih mreža, koje nije zaustavljeno ni u periodu predizborne čutnje.

U konačni birački spisak je upisano 542.154 birača koji imaju pravo glasa. Izborni dan je bio miran, a procedura glasanja je ocenjena pozitivno na većini posmatranih biračkih mesta. Nepravilnosti su bile brojne, ali u najvećem dijelu proistekle su iz nepreciznog pravnog okvira, početnih nesnalaženja članova biračkih odbora, međutim, tajnost glasanja bila je djelimično ugrožena uslijed upotrebe elektronskih uređaja, brojnih prijavljenih fotografisanja biračkih listića na biračkim mjestima, po obavljenom glasanju, vođenja paralelne evidencije predstavnika političkih partija tokom izbornog dana. U ukupno, navedene nepravilnosti nijesu u bitnom narušile proceduru glasanja.

Politički kontekst

Dana 16. januara 2023. godine, Predsjednica Skupštine Crne Gore je, u skladu sa zakonom, raspisala predsjedničke izbore za 19. mart 2023. godine. Predsjednik se bira u jedinstvenoj izbornoj jedinici na mandat od pet godina. Da bi kandidat trijumfovao u prvom krugu, potrebno je da osvoji preko 50% važećih glasova. Ako se to ne dogodi, drugi krug se održava dvije sedmice kasnije između dvoje kandidata sa najvećim brojem glasova, pri čemu pobjednik postaje onaj koji osvoji najveći broj glasova.

Predsjednički izbori, četvrti od obnove crnogorske nezavisnosti, održali su se u sistemu političke krize i institucionalne blokade, sa većinom ključnih institucija u v.d. stanju. Dodatno, duboka društvena polarizacija uslovljena političkom krizom izazivala je zabrinutost.

Političku krizu dodatno je ojačao nefunkcionalan Ustavni sud, i dugotrajni pregovori predstavnika političkih partija u Skupštini Crne Gore. Nakon dugotrajnih pregovora i političkog dogovora, Skupština je 27. februara glasala za popunjavanje tri od četiri upražnjena mjesta, čime je obezbijeđen kvorum za rad Ustavnog suda. Sve novopostavljene sudije su žene.

Na posljednjim parlamentarnim izborima održanim 30. avgusta 2020. godine, Demokratska partija socijalista (DPS) je osvojila najveći broj mandata, ali su tri opozicione koalicije formirale Vladu, smijenivši vladajući DPS prvi put od 1990. godine. Prvoj takozvanoj ekspertskoj Vladi je izglasavano nepoverenje u Skupštini Crne Gore. Nakon nje formirana je manjinska Vlada, uz podršku DPS-a, na čelu sa liderom URA Dritanom Abazovićem. Međutim, i ovoj Vladi je izglasano nepovjerenje.

U septembru 2022. Predsjednik nije odredio mandatara i zatražio je da Skupština skрати sebi mandat i omogući prijevremene izbore. Kao odgovor, Skupština je usvojila izmjene i dopune Zakona o predsjedniku, kojima je omogućeno da Skupština imenuje mandatara kojeg podržava većina poslanika, ako predsjednik odbije da to učini. Amandmani su usvojeni uprkos Hitnom mišljenju Venecijanske komisije u kojem se preporučuje da se amandmani ne usvoje. Ustavnost ovog zakona i dalje se nalazi pred Ustavnim sudom koji još uvijek nije odlučivao po ovom pitanju.

Tokom kampanje, pregovori o formiranju nove Vlade su nastavljeni, ali nijesu bili uspješni. Dana 16. marta, predsjednik je raspustio skupštinu, a sljedećeg dana raspisao prijevremene parlamentarne izbore za 11. jun.

Izborna administracija

Rad izborne administracije u posljednjoj fazi izbornog procesa je u najvećem dijelu karakterisalo sprovođenje izbornih radnji u skladu sa zakonom.

Organi izborne administracije u Crnoj Gori pripadaju nezavisnom modelu izborne administracije sa kombinovanim tipom članstva, što znači da je sprovođenje izbornih procesa u nadležnosti organa koji su institucionalno nezavisni i autonomni od izvršne vlasti,¹ ali se članovi izborne administracije biraju

¹Vujović, Z., et al., "Reforma izbornog zakonodavstva u Crnoj Gori", Centar za monitoring i istraživanje CeMI, Podgorica, 2021, str. 10, dostupno na: <https://cemi.org.me/storage/uploads/ggUyB02gbtids9VI9dlyEKjazGWYyvRwgBUplQ9Vg.pdf>

među predstavnicima političkih partija i među nezavisnim stručnjacima.²

Sastav i nadležnost organa izborne administracije uređeni su Zakonom o izboru odbornika i poslanika. Struktura izborne administracije je troslojna i čine je: Državna izborna komisija, opštinske izborne komisije u 25 opština u Crnoj Gori i birački odbori.

Organi izborne administracije na sva tri nivoa odluke donose većinom od ukupnog broja članova, uključujući i opunomoćene predstavnike političkih subjekata, koji imaju jednako pravo glasa.

A. Državna izborna komisija

Najznačajniji organ izborne komisije je Državna izborna komisija (DIK). DIK je stalni organ koju čine: predsjednik i deset članova u stalnom sastavu i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste, odnosno predsjedničkog kandidata. Predsjednika DIK-a imenuje Skupština, na prijedlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanja, nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa. Četiri člana stalnog sastava DIK-a imenuju se na prijedlog parlamentarne većine, a četiri člana stalnog sastava DIK-a, od kojih jedan vrši funkciju sekretara, imenuju se na prijedlog parlamentarne opozicije.³

Za člana stalnog sastava DIK-a imenuje se i jedan predstavnik političke partije, odnosno podnosioca izborne liste za autentičnu zastupljenost pripadnika manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, koja je na prethodnim izborima dobila najveći broj glasova, a njegov zamjenik treba da bude pripadnik nekog drugog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice. Jednog člana stalnog sastava DIK-a imenuje Skupština, na prijedlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanja nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa, iz reda predstavnika civilnog društva, nevladinog sektora ili univerziteta, koji je stručan za pitanja izbornog zakonodavstva.

Ovo znači da kombinovani tip članstva u Crnoj Gori podrazumijeva da se samo dva od 11 članova u stalnom sastavu DIK-a biraju među nezavisnim stručnjacima, dok ostalih devet članova biraju političke partije. Ovakav većinski sastav DIK-a oslikan je i u odlukama ovog tijela.

Zbog rekonstrukcije svojih prostorija, DIK sjednice održava u staroj zgradi Vlade. Od dana raspisivanja izbora do izbornog dana DIK je održala 26 sjednica. Kratki vremenski rokovi u ovom izbornom ciklusu, tj. činjenica da je period od dana raspisivanja izbora, zaključno sa izbornim danom iznosio 63 dana (20 dana manje nego tokom predsjedničkih izbora 2018. godine), uticala je i na rad DIK-a, pa Komisija nije uspjela da ispoštuje sve rokove propisane Kalendarom rokova za sprovođenje izbornih radni koji je DIK objavila 19. januara. Rok za utvrđivanje liste kandidata za Predsjednika Crne Gore je prekoračen usljed objektivnih okolnosti vezanih za datum predaje kandidature Jovana Radulovića i usljed trajanja roka za izjavljivanje žalbe Ustavnom sudu na odluku DIK-a o odbijanju kandidature Željka Matijaševića.

DIK redovno objavljuje sve odluke, dnevni red sjednica i zapisnike sa istih na svojoj internet stranici, a izmjenama Poslovnika o radu, DIK je ove godine omogućila akreditovanim predstavnicima medija

² Ibid, str. 15

³ Zakon o izboru odbornika i poslanika, ("Sl. list RCG", br. 16/2000 - prečišćeni tekst, 9/2001, 41/2002, 46/2002, 45/2004 - odluka US, 48/2006, 56/2006 - odluka US i "Sl. list CG", br. 46/2011, 14/2014, 47/2014 - odluka US, 12/2016 - odluka US, 60/2017 - odluka US, 10/2018 - odluka US i 109/2020 - odluka US), čl. 30 (u daljem tekstu: ZiOP)

da prisustvuju sjednicama DIK-a, čime je povećana transparentnost rada Komisije u skladu sa jednom od dugogodišnjih preporuka CeMI-ja i drugih domaćih i međunarodnih organizacija koje se bave posmatranjem izbora. Međutim, DIK još uvijek nije omogućila prenos sjednica uživo, a argumentacija pojedinih članova zbog čega ovu mogućnost treba ostaviti za neke naredne izbore nije ubjedljiva, već izaziva sumnju da DIK ne želi da javnost ima puni uvid u način donošenja nekih od najvažnijih odluka ovog tijela. Naime, DIK je imala mogućnost da koristi prostorije Skupštine Crne Gore koje su opremljene za prenos sjednica uživo putem interneta, ali nije odlučila da tu mogućnost iskoristi.

U prilog tome da DIK još uvijek nije spremna da u potpunosti otvori svoje sjednice za javnost, svjedoči i podatak koji javnosti nije bio poznat, a to je da je na prvoj od dvije sjednice koje su održane 18. februara, jedan od članova DIK-a pokrenuo inicijativu za isključenje javnosti sa sjednice na kojoj je trebalo da se odlučuje o kandidaturi g. Spajića, a koja je održana istog dana u večernjim satima. Od 10 prisutnih članova pet je glasalo za isključenje javnosti.

B. Opštinske izborne komisije

Opštinsku izbornu komisiju (OIK) čine predsjednik i četiri člana u stalnom sastavu i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste. OIK je u potpunosti sastavljena od predstavnika političkih partija. Za predsjednika OIK-a imenuje se kandidat političke partije koja je osvojila najveći broj odborničkih mandata na prethodnim izborima. Dva člana u sastavu OIK-a imenuju se na prijedlog parlamentarne opozicije od kojih jedan obavlja dužnost sekretara, dok se dva biraju na prijedlog vladajuće većine.

Opštinske izborne komisije djelovale su u 25 opština u Crnoj Gori.

Iako sve opštinske izborne komisije imaju svoju internet stranicu, nijesu sve ažurne kada je riječ o objavljivanju svih informacija važnih za izborni proces. To je slučaj sa OIK Kotor, OIK Petnjica, OIK Tivat, OIK Ulcinj i OIK Žabljak. Ipak, na zahtjev CeMI-ja, sve opštinske izborne komisije dostavile su tražene podatke u kratkom vremenskom roku.

Takođe, adrese biračkih mjesta nijesu se u svim slučajevima poklapale sa adresama objavljenim u zvaničnim rješenjima o određivanju biračkih mjesta. To je, između ostalih bio slučaj sa biračkim mjestom 17 u Zeti i biračkim mjestima 3 i 27 u Ulcinju.

C. Birački odbori

U stalnom sastavu birački odbor ima predsjednika i četiri člana. Obaveze članova biračkih odbora određuju se žrijebanjem prije početka glasanja. Osim stalnih članova, pravo na predstavnika u proširenom sastavu ima svaka izborna lista ili predsjednički kandidat, u zavisnosti od toga koji se izbori sprovede.

Svakoj političkoj partiji zastupljenoj u odgovarajućoj skupštini pripada broj predsjednika biračkih odbora srazmjerno proporcionalnoj zastupljenosti odborničkih mjesta u toj skupštini. Opštinska izborna

komisija žrijebom određuje biračka mjesta na kojima političke partije koje na to imaju pravo mogu predložiti predstavnika za predsjednika biračkog odbora.

U stalni sastav biračkog odbora dva člana imenuju se na prijedlog političke partije, odnosno koalicije koja ima većinu u odgovarajućoj skupštini opštine i po jedan predstavnik dvije opozicione političke partije u odgovarajućoj skupštini, koje su na prethodnim izborima dobile najveći broj mandata, a u slučaju istog broja mandata, najveći broj glasova. Ukoliko u odgovarajućoj skupštini opštine postoji samo jedna opoziciona politička partija, u stalni sastav biračkog odbora imenuju se dva predstavnika te partije.

Birački odbor imenuje se za svako biračko mjesto, najkasnije 10 dana prije dana određenog za održavanje izbora.

Za predsjedničke izbore 2023 formirano je 1.162 biračkih odbora i to: Andrijevića - 23, Bar - 67, Berane - 56, Bijelo Polje - 96, Budva - 28, Cetinje - 39, Danilovgrad - 32, Gusinje - 10, Herceg Novi - 47, Kolašin - 34, Kotor - 37, Mojkovac - 20, Nikšić - 134, Petnjica - 18, Plav - 22, Pljevlja - 63, Plužine 24, Podgorica - 207, Rožaje - 44, Zeta - 26, Tivat - 21, Ulcinj - 38, Šavnik - 23, Žabljak - 20 i izdvojena biračka mjesta (UIKS) - 3.

Registracija predsjedničkih kandidata

Državnoj izbornoj komisiji podnešeno je ukupno devet prijedloga za utvrđivanje kandidature za Predsjednika Crne Gore, od čega je DIK usvojila sedam. Odbijena je kandidatura kandidata Milojka Spajića i Željka Matijaševića. Umjesto Milojka Spajića, Pokret "Evropa sad" predložio je Jakova Milatovića, a DIK je donijela mišljenje da Pokret može koristiti potpise istih građana, koji su prethodno podržali kandidata Spajića, čija je kandidatura odbijena.

Svi kandidati kojima je utvrđena kandidatura iskoristili su pravo da imenuju opunomoćenog predstavnika u prošireni sastav DIK-a.

DIK je u ovom izborom ciklusu izmijenila uputstvo o načinu i postupku provjere potpisa podrške izbornoj listi za izbor poslanika i kandidata za Predsjednika Crne Gore, na način što je predviđeno da se potpisi podrške provjeravaju samo do potrebnog broja potpisa birača, odnosno do ispunjenja uslova za proglašenje izborne liste odnosno kandidature za Predsjednika Crne Gore. Ova izmjena naišla je na pozitivno mišljenje Agencije za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama (AZLP) i uticala je na znatno bržu obradu potpisa podrške od strane Stručne službe DIK-a. Za utvrđivanje kandidature, predloženim kandidatima za Predsjednika Crne Gore bio je potreban 8.101 validan potpis podrške.⁴

Međutim, i ovaj izborni proces protekao je u znaku prikupljanja potpisa podrške kandidatima i optužbi građana da su predsjednički kandidati zloupotrijebili njihove lične podatke.

Nakon aktiviranja aplikativnog rješenja DIK-a za provjeru potpisa podrške birača, više stotina građana se obratilo CeMI-ju i medijima sa prijavama da su njihovi podaci zloupotrijebljeni. CeMI je odlučio da građanima čiji su podaci zloupotrijebljeni na ovaj način pruži besplatnu pravnu pomoć. Osnovno

⁴ <https://dik.co.me/wp-content/uploads/2023/01/Odluka-o-potrebnom-broju-potpisa.pdf>

državno tužilaštvo je formiralo više predmeta po krivičnim prijavama zbog falsifikovanja potpisa podrške kandidatima, protiv više kandidata.⁵ Povodom ovih navoda, DIK je izdala saopštenje u kom je istakla da DIK ne može biti odgovorna za eventualne zloupotrebe potpisa podrške birača kandidatima, kao i da Stručna služba DIK-a nema mogućnost da cijeni rukopis na obrascima jer to može biti jedino predmet grafološkog tumačenja u posebnom postupku.⁶

Ovo nije bila jedina optužba na rad DIK-a u postupku registracije predsjedničkih kandidata. Nakon utvrđivanja da g. Goranu Daniloviću nedostaje 2.263 potpisa podrške i donošenja zaključka o otklanjanju nedostataka u prijedlogu kandidata za Predsjednika Crne Gore,⁷ g. Danilović je iznio optužbe na račun Stručne službe DIK-a da su potpisi namjerno obrisani i dostavio je DIK-u kopije potpisa podrške iz kojih proizilazi da ti potpisi postoje. Ostalo je nejasno kako i gdje je došlo do brisanja potpisa podrške birača. DIK je na sjednici održanoj 24. februara, zaključila da u cilju utvrđivanja svih okolnosti vezanih za ovu situaciju sve sporne obrasce sa potpisima podrške birača uputi nadležnom tužilaštvu.⁸

Iako smo prethodno ukazali na to da je DIK učinila korak naprijed u povećanju transparentnosti svog rada, Komisija nije imala sluha za prava posmatrača, već je odstupila od prakse koja je postojala u prethodnim izbornim ciklusima tako što nije dozvolila akreditovanim posmatračima uvid u potpise podrške kandidatima za predsjednika, već je zahtjeve za uvid u dokumentaciju koju podnose kandidati prosljedila na mišljenje AZLP-u, koja je o istima dala negativno mišljenje. Kako su tri organizacije podnijele posebne zahtjeve (CeMI, CDT i ODIHR), DIK je odlučila da ne donosi konačnu odluku o svim zahtjevima dok AZLP ne dostavi posebno mišljenje za svaku od njih. Iako DIK još uvijek nije formalno donijela odluku kojom je odbila zahtjeve nevladinih organizacija, dostavljanjem istih AZLP-u, uvid u predmetnu dokumentaciju u trenutku kada je registracija kandidata već okončana je obesmišljen. Dodatno, u mišljenju koje je AZLP uputila DIK-u povodom zahtjeva CeMI-ja, nijesu uzeta u obzir posebna prava posmatrača tokom izbora. Naime, uloga nestranačkih posmatrača u izbornom procesu sadržana je u više međunarodnih instrumenata, poput Kopenhaškog dokumenta (1990)⁹ i Smjernica o međunarodno priznatom statusu međunarodnih posmatrača koje je 2009. godine objavila Venecijanska komisija, a u kojima se navodi da *izbornim posmatračima treba dati najširu moguću priliku da učestvuju u procesu posmatranja izbora.*¹⁰

Ovakvim postupanjem DIK-a, ovlašćenim posmatračima je onemogućeno da prate tok izbora, pojedinih izbornih radnji i rada organa za sprovođenje izbora i da blagovremeno ukažu na nezakonitosti i nepravilnosti koje se ponavljaju već duži niz godina.

Kada je riječ o registraciji kandidata, najveću pažnju, kako stručne tako i laičke javnosti izazvale su dvije odluke DIK-a. Prva je donesena na sjednici održanoj 3. februara, a tiče se odluke DIK-a da uputi dopis Republičkoj izbornoj komisiji Srbije (RIK) za dostavu podataka za lica koja su najavila kandidaturu za Predsjednika Crne Gore, Andriju Mandića i Milojka Spajića. Važno je istaći da u tom trenutku Andrija Mandić i Milojko Spajić nijesu bili kandidati za predsjednika, kao i da su pitanja utvrđivanja prebivališta i državljanstva u isključivoj nadležnosti MUP-a Crne Gore. DIK je takvom odlukom stavila ova lica u neravnopravan položaj u odnosu na druge kandidate prema kojima nije postupila na isti način, i preuzela je ulogu MUP-a, čime je grubo izašla iz okvira svojih nadležnosti.

5 https://www.vijesti.me/vijesti/politika/647591/tuzilastvo-istrazuje-potpise-podrske-troje-kandidata?utm_campaign=vijesti_share_counter&utm_medium=app_ios&utm_source=vijesti_ios

6 <https://dik.co.me/saopsenje-u-vezi-zloupotreba-potpisa-podrske-kandidatima-za-predsjednika-crne-gore/>

7 <https://dik.co.me/wp-content/uploads/2023/02/Zakljucak-o-otklanjanju-nedostataka-Goran-Danilovic.pdf>

8 <https://dik.co.me/wp-content/uploads/2023/02/Zapisnik86.pdf>

9 <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>

10 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)059-srb](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)059-srb)

Odgovor RIK-a Komisija je iskoristila kao dio argumentacije da na sjednici održanoj 18. februara donese drugu spornu odluku kojom je odbila kandidaturu Milojka Spajića, uz obrazloženje da su podaci u prijavi za kandidata kontradiktorni, što je u javnosti percipirano kao politički motivisana odluka.

Odluka o neutvrđivanju kandidature Milojka Spajića kog je predložio Pokret „Evropa sad“ predstavlja najsporniju odluku koju je DIK donijela u toku ovog izbornog ciklusa i potencijalno predstavlja povredu pasivnog biračkog prava.

Zakon o izboru predsjednika Crne Gore u članu 1 stav 2 navodi uslove koje svaki građanin mora da ispuni da bi se mogao kandidovati za Predsjednika Crne Gore¹¹: *Pravo da bude biran za Predsjednika ima državljanin Crne Gore, koji je navršio 18 godina života i koji ima prebivalište u Crnoj Gori najmanje 10 godina u poslednjih 15 godina prije dana održavanja izbora.*

Podnosioci prijedloga su DIK-u dostavili svu propratnu dokumentaciju koja je propisana u članu 6 Zakona o izboru predsjednika Crne Gore¹², čime je ispunjen formalni uslov za utvrđivanje kandidature. I u rješenju DIK-a o neutvrđivanju kandidature navodi se da g. Spajić ispunjava sve formalne uslove za kandidaturu za Predsjednika Crne Gore, ali je DIK problematizovala činjenicu da je g. Spajić u tom trenutku i dalje bio državljanin Srbije sa prebivalištem u Beogradu.¹³

U obrazloženju rješenja o neutvrđivanju kandidature, DIK je naveo da *kontradiktornost isprava, pokrenuti postupak za prestanak državljanstva Republike Srbije od samog kandidata Milojka Spajića, te pokrenuti postupak od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore po članu 24 kojim je propisan gubitak crnogorskog državljanstva po sili zakona ukazuju na potrebu da se ova pitanja razriješe pred nadležnim državnim organima, u skladu sa zakonskim odredbama, te da su takve pravne prirode da se ne mogu raz riješiti u roku od 48 časova.*

G. Spajić je odlučio da ne podnese ustavnu žalbu na odluku DIK-a, već je nakon donošenja rješenja o neutvrđivanju kandidature g. Spajića, Pokret „Evropa sad“ dostavio je upit DIK-u da li može predložiti drugog kandidata i da li ista lica koja su dala potpis podrške g. Spajiću mogu dati potpis podrške drugom kandidatu, na šta je DIK odgovorila potvrdno, uz napomenu da se formulari sa potpisima podrške birača za g. Spajića ne mogu koristiti za novog kandidata. Potpisi podrške koje su građani dali g. Spajiću DIK je izbrisala iz sistema, i na taj način omogućeno je istim licima da svoj potpis podrške daju drugom kandidatu.

Osim kandidature g. Spajića, u javnosti se postavilo i pitanje ispravnosti kandidature g. Andrije Mandića. Naime, prije utvrđivanja kandidature. g. Mandić je odbijao da odgovori na pitanje da li ima državljanstvo Republike Srbije, iako je iz njegovih ranijih izjava proizlazilo da ima.

S tim u vezi, treba naglasiti da je DIK u svom dopisu RIK-u Srbije tražila podatke o biračkom pravu i prebivalištu, dok je RIK u svom odgovoru dala samo podatke u dijelu koji se tiče prebivališta, što znači da crnogorski državni organi nemaju zvaničan podatak o tome da li g. Mandić ima državljanstvo Republike Srbije i kada ga je stekao. Nakon utvrđivanja kandidature, g. Mandić je još jednom ponovio da ima državljanstvo Srbije, te da je ono stečeno u skladu sa zakonom, ali nije pružio nijedan dokaz kojim bi to potvrdio. Štaviše, tražio je od MUP-a da se o okolnostima sticanja državljanstva zvanično izjasni nakon

¹¹ Zakon o izboru predsjednika Crne Gore, (“Službeni list Crne Gore”, br. 017/07 od 31.12.2007, 008/09 od 04.02.2009, 012/16 od 23.02.2016, 073/18 od 19.11.2018)

¹² “Predlog kandidata za Predsjednika podnosi se Državnoj izbornoj komisiji, najkasnije 20 dana prije dana određenog za održavanje izbora. Uz predlog iz stava 1 ovog člana podnosi se: 1) pisana izjava kandidata da prihvata kandidaturu; 2) potvrda o biračkom pravu kandidata; 3) potvrda o prebivalištu kandidata; 4) uvjerenje o državljanstvu; 5) potpisi birača za podršku kandidatu.

¹³ <https://dik.co.me/wp-content/uploads/2023/02/rjesenje-o-neutvrđivanju-kandidature.pdf>

izbora.¹⁴ Ova okolnost izaziva sumnju u istinitost izjave g. Mandića, posebno kada u obzir uzmemo i činjenicu da je 2011 godine, kada je prvi put javno priznao da ima državljanstvo Republike Srbije, g. Mandić iskazao spremnost da od crnogorskih vlasti sakrije zvanične podatke o toj okolnosti i pozvao druge građane da urade isto.¹⁵

U međuvremenu, MUP je pokrenuo upravne postupke protiv Milojka Spaića i Andije Mandića, pozvao ih na izjašnjenje, dok odluka još uvijek nije donešena.

Registracija birača

Biračko pravo, prema članu 45 Ustava Crne Gore, imaju svi punoljetni građani koji imaju najmanje dvije godine prebivališta u Crnoj Gori.

Svi građani sa pravom glasa upisani su u birački spisak, koji predstavlja izvedenu elektronsku zbirku ličnih podataka crnogorskih državljana sa biračkim pravom. Birački spisak je javna isprava koja služi samo za izbore i vodi ga Ministarstvo unutrašnjih poslova. Podaci koji se nalaze u biračkom spisku izvode se iz matičnih registara koje vodi MUP, ukrštanjem podataka iz tih registara kako bi se dobila zbirka ličnih podataka crnogorskih državljana koji imaju biračko pravo.

Crna Gora je i ove izbore dočekala sa nesređenim biračkim spiskom. Birački spisak je zaključen 8. marta i u njemu je upisano 543.154 birača, tj. 3.128 birača više nego na parlamentarnim izborima 2020. godine i 10.555 birača više nego na posljednjim predsjedničkim izborima održanim 2018. godine.

Iako je u aprilu 2021. godine MUP saopštilo da je pokrenulo postupak za gubitak crnogorskog državljanstva za 2.108 lica i počelo provjeru 8.000 građana koji se nalaze u biračkom spisku Republike Srbije, Bosne i Hercegovine i Republike Kosovo, zbog pretpostavke da, pored crnogorskog, imaju i državljanstvo druge države,¹⁶ činjenica da je broj birača upisanih u birački spisak uvećan u odnosu na posljednje parlamentarne izbore, ne govori u prilog proaktivnom postupanju ministarstva u cilju rješavanja ovog problema, na koji je CeMI ukazao u prvoj polovini 2021. godine, a koji je i Evropska komisija u posljednja dva izvještaja o napretku prepoznala kao problem na čijem rješavanju treba raditi.

MUP je i ove godine omogućio biračima da provjere na kom biračkom mjestu glasaju putem internet servisa biraci.me. Poučeni iskustvom iz prethodnih izbornih procesa, MUP je implementiralo nove mehanizme zaštite ovog servisa. Naime, servisu biraci.me nije moguće pristupiti van granica Crne Gore. Na ovaj način biračima koji su trenutno u inostranstvu je onemogućeno korišćenje ovog sektora. Takođe, više nije moguće pristupiti servisu na bazi JMBG već je potrebno posjedovati broj lične karte ili pasoša. Slično rješenje je potrebno za pristup biračkom spisku u Republici Srbiji. Na ovaj način se pokušalo spriječiti da posmatrači izbora koji imaju ovašćen pristup biračkom spisku provjere da li su birači upisani u birački spisak Srbije, odnosno obratno. Prethodno je CeMI, samo u Herceg Novom otkrio da je 10,55% od ukupnog broja birača upisano u birački spisak ove opštine nezakonito. MUP i pored podnesenih dokaza od strane CeMI-ja nije izvršio brisanje nezakonito upisanih birača.

¹⁴ <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/647918/mandic-bi-tek-nakon-izbora-o-drzavljanstvu-trazio-odgadjanje-izjasnjenja-u-mup-u>

¹⁵ <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/367395/andrija-mandic-nikad-se-necu-odreci-srpskog-drzavljanstva>

¹⁶ <https://press.co.me/mup-za-2-108-lica-bice-pokrenuti-postupci-za-gubitak-crnogorskog-drzavljanstva-nece-se-oduzimati-po-automatizmu/>

Implementiran je dodatni zaštitni mehanizam koji onemogućava da servis bude preopterećen zahtjevima, na način što blokira više od pet upita u sekundi. Za razliku od prethodnih izbornih ciklusa, servis biraci.me funkcionisao je bez većih problema i evidentiran je samo manji broj kraćih prekida u radu tokom izbornog dana.

Osim servisa biraci.me, MUP je građanima stavio na raspolaganje 10 operatera koje su građani/ke mogli da kontaktiraju putem broja 19820, za sva pitanja vezana za ostvarivanje svog biračkog prava, a putem Pošte Crne Gore MUP je poslao građanima obavještenja o biračkom mjestu na kom su upisani, dok je tri dana prije izbornog dana izvršena provjera fizičke dostave obavještenja.

Sa druge strane, MUP nije nastavio dobru praksu komunikacije sa javnošću koja je uspostavljena 2020. godine, o čemu svjedoči veliki broj upita koje je CeMI dobijao neposredno prije izbornog dana, od strane građana koji nijesu znali na kom biračkom mjestu glasaju, usljed čega je CeMI objavio saopštenje koje sadrži sve relevantne informacije o načinu na koji se građani mogu informisati o svom biračkom mjestu.¹⁷

Izborna kampanja

Izborna kampanja počela je i prije potvrđivanja kandidata, dok se u završnoj fazi intezivirala, te su kandidati pred same izbore koristili gotovo sve tehnike promovisanja svojih predizbornih programa: audio-vizuelni marketing, bilborde, dijeljenje propagandnog materijala, kontakt sa biračima na terenu, pozivanje birača telefonskim putem i kroz vrata do vrata kampanju.

Najvažniji razlog za ovo jeste nepodudarnost rješenja u relevantnim zakonima, tj. Zakonu o izboru odbornika i poslanika (izborna propaganda traje do 24 časa prije dana održavanja izbora) i Zakonu o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja (izborna propaganda traje do dana održavanja izbora). Primjetan je porast skrivenog reklamiranja, odnosno promotivne aktivnosti bez zakonom propisanih obilježja, koji se realizuju, u najvećem dijelu, u dnevnim informativnim emisijama, kao i kampanja u regionalnih medija, prevashodno u Srbiji. Kako medijska promocija kandidata van granica Crne Gore ne podliježe domaćim propisima, nije moguće institucionalno djelovati na ovu pojavu, koja može imati uticaj na birače prilikom donošenja odluke, imajući u vidu popularnost i gledanost srpskih medija u Crnoj Gori.

Dodatno, kandidati su vodili intezivnu kampanju na socijalnim mrežama i zabilježeni je veliki broj plaćenih sadržaja, kako na online medijima, tako i društvenim mrežama. Izborna kampanja kandidata na društvenim mrežama vodila i u toku predizborne ćutnje. Naime, kako je kampanja odmicala sve više su bili uočljivi elementi negativne kampanje. S tim u vezi, primijećeno je da veliki broj sadržaja koji su kreirani i podijeljeni od strane kandidata, sadrže elemente diskrediovanja oponenta.

U smislu tradicionalne kampanje, kandidati su mogli da vode kampanju slobodno, iako u kratkom periodu kampanje, a osnovne slobode su poštovane. Kampanja je bila konkurentna i biračima je ponuđen raznolik izbor. Ton je uglavnom bio neutralan i usmjeren na obećanja o ekonomskom

¹⁷ <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/648228/cemi-uvud-u-biracki-spisak-gradjani-mogu-da-ostvare-na-salterima-mup-a-putem-portala-ili-call-centra>

prosperitetu zemlje i ubrzanju procesa evropskih integracije. Kada je u pitanju izborna ćutnja, do izražaja je došlo vršenje propagande političkih partija preko društvenih mreža 18.marta.

Kampanja se završava 24 časa uoči dana izbora. Nakon potvrđivanja, svi kandidati imaju pravo na jednak pristup javnim prostorima za organizovanje izbornih kampanja, i lokacijama predviđenim za postavljanje materijala za kampanje.

Kolizije pravnih normi u dijelu koji se odnosi na početak izborne kampanje, onemogućavaju precizno određenje početka kampanje i nadzora nadležnih institucija, prevashodno Agencije za sprečavanje korupcije (ASK). Nedostaci regulatornog okvira imali su negativan uticaj na transparentnost i odgovornost za finansiranje kampanja. Ovu neizvedenost dio kandidata je koristio kako bi kampanju započeo prije zvanične potvrde kandidature i bez otvaranja zasebnog računa za finansiranje izborne kampanje, čime je onemogućena kontrola porijekla finansijskih sredstava potrebnih za sprovođenje kampanje. Tokom kampanje, korišćene su sve tehnike promocije kandidata, među kojima dominantno video spotovi, bilbordi, i oglašavanje putem društvenih mreža, koje nije zaustavljeno ni u periodu predizborne ćutnje.

Finansiranje izborne kampanje i zloupotreba državnih resursa

Izborni zakoni i Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja sadrže propise o rokovima i načinu vođenja kampanje, posebno u dijlu ograničavanja zloupotrebe državnih resursa. Od dana raspisivanja izbora, prekomjerno trošenje državnih sredstava od strane države, javnih institucija i lokalne uprave je zabranjeno, kao i zapošljavanje u tim institucijama, osim ako to nije prethodno odobreno prije raspisivanja izbora.

Budžetska sredstva za finansiranje dijela troškova izborne kampanje, kandidata za izbor Predsjednika Crne Gore, obezbjeđuju se u iznosu od 0,07% planiranih ukupnih budžetskih sredstava, umanjениh za tekući budžet, odnosno u ovom slučaju u iznosu od 884.549,16€. Poređenja radi, za predsjedničke izbore 2018. godine, raspoređena su sredstva u iznosu od 594.999,42€. Sredstva koja kandidati dobijaju iz budžeta raspoređuju se u skladu sa članom 28., Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, a isti zakon propisuje norme kako u dijelu finansiranja tako i u pogledu izvještavanja. Preciznije, sredstva se raspodjeljuju u procentualnim iznosima u odnosu na to da li je kandidatu samo potvrđena lista i ovim kandidatima se raspodjeljuje 20% opredjeljenih sredstava, ili je osvojio potreban broj glasova, a minimum je 3% glasova birača. Kandidati koji osvoje taj procenat imaju pravo na raspodjelu 80% preostalog ukupnog budžeta. Ukoliko izbori imaju dva kruga, taj iznos se dodatno dijeli i na dva kandidata koja uđu u drugi krug. U tom slučaju, 40% ide kandidatima koji su osvojili preko 3% glasova u prvom krugu, dok se preostalih 40% raspodjeljuje na dvojicu kandidata u drugom krugu.

Predsjednički kandidat može prikupljati sredstva iz privatnih izvora samo u vrijeme trajanja izborne kampanje. Visina sredstava iz privatnih izvora koja kandidat prikupi za finansiranje izborne kampanje ne može preći ukupni iznos sredstava iz člana 28 stav 1 pomenutog zakona, odnosno ne može premašiti ukupna izdvojena budžetska sredstva (884.549,16 €).

Subjekti kojima je potvrđena kandidatura su dužni da otvore zaseban žiro račun za potrebe kampanje i opredijele odgovorno lice. U roku od petnaest dana od podnošenja kandidature dužni su da dostave izvještaje o prihodima i imovini, a sedam dana prije održavanja izbora, izvještaj o medijskom oglašavanju u izbornoj kampanji.

Politički subjekti su dužni da petnaestodnevno dostavljaju izvještaj o prilogima pravnih i fizičkih lica u toku izborne kampanje, a izvještaj o porijeklu, visini i strukturi prikupljenih i utrošenih sredstava iz javnih i privatnih izvora za izbornu kampanju podnesu Agenciji, sa pratećom dokumentacijom, u roku od 30 dana od dana održavanja izbora.

Kandidati su podnijeli izvještaje u zakonom definisanom roku. Međutim, regulativa o finansiranju kampanja omogućava zaobilaznje ograničenja i smanjuje odgovornost. Iako su svi kandidati blagovremeno dostavili svoje izvještaje o donacijama i troškovima, uslovi za izvještavanje i kontrola koja se oslanja na tačnost podataka koje dostave kandidati, ne osiguravaju u potpunosti transparentnost finansiranja izbornih kampanja. Agencija za sprječavanje korupcije (ASK) ima mandat da vrši nadzor, ali nema istražne moći, dok zakon ne predviđa sankcije za netačno izvještavanje. U dijelu zboupotrebe državnih resursa tokom izborna kampanje, ASK je zaprimila 55 prigovora, 28 je odbačeno, a 10 odbijeno, dok je 17 predmeta na čekanju.

Zakonsko ograničenje i neizvedenost omogućavaju da kandidati, iako se utvrde eventualne neregularnosti prilikom podnošenja kandidature, poput sporenja zakonitosti pribavljenih potpisa podrške, zadržavaju zagaranovana budžetska sredstva, što je tokom ovog izbornog ciklusa iznosilo 28.000 eura, po kandidatu. Ova zakonska odredba, kao i činjenica da svaki potvrđeni kandidat, bez obzira na rezultat glasanja dobija određenu zagaranovanu sumu iz budžeta, u dijelu javnosti izazvala je sumnju da određeni kandidati ulaze u trku samo zbog finansijske dobiti.

Medijska scena u Crnoj Gori je duboko polarizovana, što znači da se javlja podjela između tzv. pro-crnogorskih i pro-srpskih medija, pri čemu je prisutan dominantan strani uticaj, naročito iz Srbije. Što se tiče medijskog spektra u Crnoj Gori, postoje različiti mediji koji omogućavaju različite tačke gledišta. Postoji velika razlika u kontekstu izvještavanja medija, što znači da je teško dobiti objektivan pregled situacije u zemlji putem medija. Prisutna percepcija da je medijska scena u Crnoj Gori i dalje podložna političkim uticajima i pritiscima, može uticati na objektivnost izvještavanja i nezavisnost medija.

U Crnoj Gori postoji niz zakona koji regulišu ponašanje medija tokom izbora, a neki od njih su: Zakon o elektronskim medijima koji utvrđuje pravila za emitovanje i distribuciju elektronskih medija, uključujući TV i radio kao i obaveze i ovlašćenja Agencije za elektronske medije u Crnoj Gori, uključujući kontrolu i nadzor emitovanja elektronskih medija tokom izbora. Zakon definiše pravila o medijskoj pluralnosti, nezavisnosti i transparentnosti, i zahtijeva da mediji osiguraju ravnotežu u izvještavanju o političkim strankama i kandidatima; Zakon o medijima koji reguliše pitanja koja se tiču novinarske etike, privatnosti, slobode izražavanja, prava na odgovor i pristupa informacijama. Zakon obuhvata i pravila o objavljivanju informacija o političkim strankama i kandidatima tokom izbora, i propisuje obavezu objavljivanja informacija koje su relevantne za javni interes; Zakon o izborima koji utvrđuje pravila za organizaciju i sprovođenje izbora u Crnoj Gori obuhvata pitanja kao što su izborna pravila, obaveze političkih stranaka i kandidata, način izvještavanja o kampanji, kao i regulisanje izbornih medija i Zakon o nacionalnom javnom emiteru Radio i Televizija Crne Gore koji definiše djelatnost nacionalnog javnog emitera tj. pružanje javnih audiovizuelnih usluga za koje Crna Gora obezbjeđuje nezavisno finansiranje u skladu sa zakonom.

Uz ove zakone, postoje i druge regulative koje se tiču izbornih medija u Crnoj Gori, uključujući i Pravilnik o pravima i obavezama emitera za predsjedničke izbore 2023, kojim se bliže uređuju

uslovi za realizaciju prava i obaveza emitera u toku kampanje za izbore za Predsjednika Crne Gore. Svrha ovog Pravilnika je obezbjeđivanje istinitog, blagovremenog i nepristrasnog informisanja građana o svim fazama postupka i različitim stavovima tokom izborne kampanje, pod ravnopravnim uslovima za sve učesnike u izbornoj kampanji.

Agencija za elektronske medije (AEM) je nezavisna regulatorna agencija koja nadzire i reguliše elektronske medije u Crnoj Gori a Ministarstvo kulture, sporta i medija ima nadležnost za nadzor nad medijima i sprovođenje zakona. AEM ima mandat da izdaje i oduzima dozvole za emitovanje, donosi pravila za emitovanje i distribuciju elektronskih medija, vrši kontrolu i nadzor nad sadržajem koji se emituje, te primjenjuje sankcije u slučaju nepoštovanja zakona i pravila.

Dodatno, Odbor za praćenje i nadzor primjene odredaba Zakona o izboru odbornika i poslanika, koji bi trebalo da se primjenjuje i na predsjedničke izbore u Crnoj Gori, nije oformljen iako je Skupština Crne Gore bila u obavezi da ga formira u skladu sa članom 64b istog zakona. Odbor je trebalo da osigura punu i ravnomjernu zastupljenost svih kandidata u medijima tokom predizborne kampanje, kao i da blagovremeno reaguje prema nadležnim institucijama u slučaju kršenja zakona.

Centar za monitoring i istraživanje CeMI nije sproveo sistematsko praćenje medija, pa ovaj izvještaj ne sadrži procenite medijskog izvještavanja o kandidatima. Umjesto toga, izvještaj se fokusira na informacije o tome da li su kandidati prekršili izbornu tišinu, na tonu izvještavanja medija o političkim dešavanjima i na tome da li su kandidati neke političke stranke bile više ili manje favorizovane na pojedinim portalima. Koristeći CrowdTangle platformu, kojom je CeMI pratio aktivnosti kandidata i političkih stranaka na Facebooku, posebno smo obradili društvene medije.

Mediji

A. Tradicionalni mediji

Nacionalni emiter u Crnoj Gori je Radio-televizija Crne Gore (RTCG), koja ima javni servisni mandat i emituje televizijske i radijske programe na teritoriji Crne Gore. RTCG ima posebnu ulogu u vrijeme izbornih ciklusa, jer je obavezna da u skladu sa zakonom osigura nepristrasno i nezavisno izvještavanje o političkim kandidatima, da ponudi besplatno vrijeme i da organizuje izborne debate.

Tokom izborne kampanje, različiti medijski kanali su prenosili informacije o predsjedničkim kandidatima i njihovim programima. Postojale su kritike da su neki mediji bili pristrasni prema određenim političkim kandidatima. Sve u svemu, moguće je da su neke tačke gledišta bile ograničene, ali postoje i mediji koji su nastojali osigurati nezavisno i objektivno izvještavanje o izbornoj kampanji.

Kao što se očekivalo kampanja za predsjedničke izbore 2023. godine odvijala se i u tradicionalnim i u onlajn/digitalnim sredstvima. Kandidati su se oslanjali na različite

kanale komunikacije kako bi njihove poruke stigle do različitih dijelova publike, uključujući televiziju, radio, novine, društvene medije, online portale i druge digitalne kanale.

Agencija za elektronske medije je imala proaktivan pristup i objavila preliminarni izvještaj monitoringa medija koji pokazuje zastupljenost pojedinačnih kandidata u medijima, čime je učinila taj izvještaj dostupnim javnosti. Međutim, ovo nije dovoljno kako bi se obezbijedila ravnomjerna zastupljenost svih kandidata. To je zato što važeći zakonski propisi onemogućavaju nadležnim institucijama, uključujući AEM, da blagovremeno reaguju i sankcionišu one koji krše zakon. Jedan od primjera je i odluka nekoliko crnogorskih televizijskih stanica, da učestvuju u pružanju usluga predsjedničkim kandidatima, ali bez prethodno usvojenih pravilnika, a suprotno zakonu. U tome prednjače dvije televizije, Srpska TV i Jadran.

Tokom izbornog procesa, primijećena je disperzija dezinformacija i spin vijesti koje su predstavljale dio strategije političkih kandidata i njihovih partija koji su učestvovali u izborima. Može se reći da su one stvorile dodatnu napetost i polarizaciju među biračima, što je doprinijelo stvaranju atmosfere nepovjerenja. Takođe, dezinformacije su mogle uticati na neodlučne birače, koji su mogli biti zbunjeni i nesigurni u svoj izbor, a moguće je i da su neki od njih na kraju odlučili da ne izađu na izbore. Međutim, treba napomenuti da su izborni rezultati prvog kruga bili relativno jasni. To ukazuje da dezinformacije i spin nisu uspjeli da značajnije izmijene izborni ishod, ali su svakako doprinijeli stvaranju atmosfere nepovjerenja i polarizacije.

Tokom svih prethodnih izbornih ciklusa, nevladine organizacije i međunarodne institucije su izrazile zabrinutost zbog pristrasnog izvještavanja u elektronskim i štampanim medijima u korist određenih stranaka i kandidata. Zabrinutost se nastavlja i tokom ovog izbornog procesa. Takođe, javlja se i zabrinutost zbog neadekvatne pokrivenosti novih kandidata, što dovodi do njihove marginalizacije i smanjene vidljivosti.

Organizacija debata i drugih medijskih nastupa tokom izbornih kampanja uređena je Zakonom o elektronskim medijima i drugim propisima. Prema tim zakonskim odredbama, mediji su dužni da osiguraju pravo svim kandidatima da se izjasne o svojim političkim programima i da osiguraju ravnopravan pristup medijima svim učesnicima u izbornom procesu. U toku kampanje, RTCG je trebalo da organizuje dvije izborne debate. Na prvoj debati su učestvovali svi kandidati, osim gospodina Radulovića. Druga debata je otkazana od strane RTCG jer su kandidati odbili da učestvuju u alternativnom formatu koji je ponudila RTCG, nakon što su gospodin Đukanović i gospodin Mandić odlučili da ne učestvuju jer su unaprijed snimili debatu koja je emitovana na dva privatna TV kanala u isto vrijeme kada bi se vodila debata na RTCG. Pored organizovanih debata, tokom kampanje, neki mediji su organizovali različite diskusije i intervjue sa kandidatima.

U tom smislu, mediji bi trebali pružiti priliku svim kandidatima da učestvuju u debatama i drugim medijskim nastupima, kako bi imali jednake uslove za iznošenje svojih stavova i programa. Međutim, nisu svi kandidati imali jednake mogućnosti za učešće u ovim debatama i pitanje je da li su mediji poštovali zakonske odredbe o ravnopravnom pristupu i nepristrasnosti u svom izvještavanju.

B. Online mediji i društvene mreže

U prošlosti, tradicionalni mediji su bili dominantni u političkim kampanjama u Crnoj Gori, sa TV i radijom kao ključnim kanalima za prenos informacija o političkim strankama i kandidatima. Međutim, digitalni mediji i društvene mreže su sve više postali značajni za političke kampanje u Crnoj Gori, a to se posebno odnosi na mlađu publiku.

Izborna tišina počela je u ponoć 18. marta i trajala do zatvaranja biračkih mjesta. U ovom periodu, broj objavljenih sadržaja od strane političkih kandidata/partija na Facebook-u je 74. Pojedinačno gledano kandidat Jovan Radulović 11, Milo Đukanović 4, Demokratski front 20, Aleksa Bečić 22, Draginja Vuksanović 6, Jakov Milatović 1 i Ujedinjena Crna Gora 10. Na pomenute postove su ostvarene ukupno 79.798 Facebook interakcija, od čega je čak 44.529 interakcija samo na postovima kandidata Jovana Radulovića i 11.163 interakcija na objavama stranice Demokratski front. Podaci upućuju da su svi kandidati i njihove partije bile aktivne na Facebook platformi tokom perioda izborne tišine i da su vršile samopredstavljanje komunikacijom na društvenim mrežama. Oni su najviše komunicirali fotografijama (44,0%), videom (46,7%) i Facebook live-om (9,3%).

Kada su u pitanju političke kampanje na društvenim mrežama, primijećena je velika aktivnost političkih kandidata i partija, koja je bila u porastu već od 01. februara. Kada je riječ o predsjedničkim kandidatima na Facebooku, najviše pratilaca imao je Jovan Radulović (142.701), zatim Demokratski front (99.861), Milo Đukanović (86.801), Aleksa Bečić (84.898), Draginja Vuksanović Stanković (30.049), Jakov Milatović (13671) i Ujedinjena Crna Gora (11.382).

U posmatranom periodu (01. februar – 20. mart) politički kandidati su objavili 1133 sadržaja i ostvareno je ukupno 1,47 miliona interakcija na Facebook platformi. Zanimljivo je napomenuti da su 1,15 miliona odnosno 78% od ukupnog broja interakcija u ovom periodu, generisale samo četiri kandidata, i to Jovan Radulović, Milo Đukanović, Draginja Vuksanović Stanković i Jakov Milatović. U istom periodu, ipak među najaktivnijim stranicama na Facebook-u bile su Demokratski front i Aleksa Bečić. Naime, Jovan Radulović je objavljivao u prosjeku 3 sadržaja dnevno, Milo Đukanović 3, Aleksa Bečić 4, Demokratski front 6, Draginja Vuksanović Stanković 3, Jakov Milatović 2 i Ujedinjena Crna Gora 2.

CeMI je u periodu predizborne kampanje za lokalne izbore u Nikšiću 2021. godine identifikovao postojanje 18 mim stranica, koje su dijelile političke sadržaje i bile direktno povezane sa portalima čiji je kredibilitet upitan. CeMI je u periodu nakon lokalnih izbora u Nikšiću primijetio da je procenat objavljenih postova bio mnogo manji. Veća ažurnost i aktivnost mim stranica primjećuje se u periodu neposredno pred održavanje izbora. Iste mim stranice su u periodu od 1. februara do 20. marta 2023. godine objavile ukupno 377 sadržaja i ostvarile ukupno 32.770 interakcija. Grafički prikazi aktivnosti mim stranica će biti prikazani u finalnom izvještaju.

Prigovori i žalbe

Odredbe Zakona o izboru odbornika i poslanika koje se, između ostalog, odnose na zaštitu biračkog prava shodno se primjenjuju na izbor Predsjednika Crne Gore. Zakonom o izboru odbornika i poslanika, članom 107, propisana je procesna mogućnost zaštite biračkog prava na način da svaki birač, kandidat i podnosilac izborne liste ima pravo da podnese prigovor nadležnoj izbornoj komisiji zbog povrede biračkog prava u toku izbora. Prigovor se podnosi nadležnoj izbornoj komisiji u roku od 72 časa od časa kada je donešena odluka, odnosno izvršena radnja.

Član 108 istog zakona predviđa da se prigovor protiv odluke, radnje ili propusta biračkog odbora podnosi opštinskoj izbornoj komisiji, a prigovor protiv odluke, radnje ili propusta opštinske izborne komisije podnosi se Državnoj izbornoj komisiji.

Nadležna izborna komisija, u skladu sa čl. 109 ovog zakona, donosi rješenje u roku od 24 časa od časa prijema prigovora i dostavlja ga podnosiocu prigovora. Ako nadležna izborna komisija usvoji prigovor, poništiće tu odluku ili radnju, a ako nadležna izborna komisija po prigovoru ne donese rješenje u predviđenim rokovima, smatraće se da je prigovor usvojen.

Nadalje, čl. 110 Zakona predviđa da se protiv rješenja opštinske izborne komisije kojim je odbačen ili odbijen prigovor može izjaviti prigovor Državnoj izbornoj komisiji, dok je, kao konačno pravno sredstvo, na odluke DIK-a moguće izjaviti žalbu Ustavnom sudu Crne Gore.

Organi nadležni za sprovođenje izbora dužni su da u toku izbornog postupka obavještavaju birače o njihovim biračkim pravima i o načinu zaštite tih prava.

Osim toga, svaki građanin raspolaže ustavnim pravom da podnese inicijativu za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti i zakonitosti, kako u dijelu saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, tako i saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom.

Državnoj izbornoj komisiji uložen je prigovor građanina na odluku o prihvatanju kandidature Mila Đukanovića za Predsjednika Crne Gore. DIK je ovaj prigovor odbacio kao noesnovan.

Opštinskoj izbornoj komisiji u Budvi uložen je prigovor od strane građanina zbog kršenja predizborne tišine zbog kruženja autobusa koji se koristio u kampanji predsjedničkog kandidata Demokratskog fronta Andrije Mandića. Ovaj prigovor je usvojen i navedena nepravina je otklonjena.

Opštinoj izbornoj komisiji u Kolašinu uložen je prigovor građanina. Ovaj prigovor je odbijen kao neosnovan.

Izborni dan

Praćenje izbornog dana realizovano je kroz četiri grupe aktivnosti:

1. **Praćenje realizacije izbornih procedura na biračkim mjestima** – otvaranje, glasanje, zatvaranje biračkih mjesta i brojanje glasova i neprestana komunikacija posmatrača sa operaterima i pravnim centrom u cilju prikupljanja podataka o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana;
2. **Djelimično paralelno prebrojavanje glasova (PPVT)** na reprezentativnom uzorku od 400 biračkih mjesta, na osnovu kojih je CeMI saopštio prve prognoze rezultata i raspodjele mandata na nacionalnom i lokalnom nivou;
3. Praćenje **rada opštinskih izbornih komisija i Državne izborne komisije**;
4. **Odnosi sa medijama i javnošću.** Podaci o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana saopštavani su kroz osam redovnih konferencije za medije, dok su podaci o procjenama rezultata na izborima predstavljeni kroz tri konferencije održane nakon zatvaranja biračkih mjesta. Sve konferencije su prenošene uživo, a o našim nalazima je izvještavalo ukupno 22 medijskih kuća, 4 televizije i 70 novinara. Nalazi su istovremeno bili dostupni na CeMI-jevim društvenim mrežama i internet stranici.

Sprovođenje izborne procedure

CeMI je za praćenje nepravilnosti izbornog procesa uspostavio servis “Fer izbori” omogućavajući prevashodno posmatračima ali i građanima, biračima da, u realnom vremenu, prijave nepravilnosti i povrede biračkih prava, direktno CeMI-jevom Pravnom timu. Istovremeno su birači bili u mogućnosti da u toku izbornog dana, putem istih servisa dobiju i besplatnu pravnu pomoć, pravne savjete da li je u konkretnoj situaciji došlo do povrede prava birača i na koji način birač svoja prava može da zaštititi.

Građanima su, tokom cijelog izbornog dana, bili dostupni Android i IOS aplikacija, web portal i dvije otvorene linije za direktnu komunikaciju sa Pravnim timom CeMI-ja.

O izlaznosti, CeMI je obavještavao građane u vremenskim razmacima, i to u: 9:00h, 11:00h, 13:00h, 17:00h i 19:00h.

Kroz servise “Fer Izbori” Pravni tim CeMI-ja zaprimio 150 prijava nepravilnosti.

Uporedo sa obrađivanjem pristiglih nepravilnosti Pravi tim CeMI-ja, najkarakterističnije je učinio dostupnim crnogorskoj javnosti, kroz web portal i aplikaciju “Fer izbori” doprinoseći na taj način transparentnosti izbornog procesa ali i ukazujući na najčešće nepravilnosti i povrede prava kako bi građani prepoznali buduća kršenja i prijavili eventualne nepravilnosti. Broj podnijetih prijava ukazuje da je dostupnost servisa “Fer izbori” i objavljivanje u realnom vremenu učinilo da građane/ birače da slobodno prijave moguće nepravilnosti i povrede prava.

Izborni dan su obilježile brojne nepravilnosti koje su se u sličnoj formi pojavljivale na relativno velikom broju biračkih mjesta. Nepravilnosti su u najvećem broju slučajeva bile rezultat neobučenosti biračkih odbora, ali u konačnome nijesu dovele u pitanje regularnost izbora.

Prema nalazima posmatrača CeMI-ja neposredno sa biračkih mjesta, koji su dobijeni na osnovu standardizovanih upitnika o organizaciji izbornog dana i sprovođenju procedure glasanja, mogu se izvesti sljedeće ocjene:

- » Proces otvaranja biračkih mjesta posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlo dobrom ocjenom u 92% slučajeva, dok je otvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše ocijenjeno u 2,4% slučajeva. Prosječna ocjena je 4.6.
- » Proces glasanja ocijenjen je od strane posmatrača odličnom ili vrlo dobrom ocjenom u 90% slučajeva, dok je glasanje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 3.3% slučajeva. Prosječna ocjena je 4.5.
- » Proceduru zatvaranja biračkih mjesta i brojanja glasova posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlo dobrom ocjenom u 92% slučajeva, dok je zatvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 3% slučajeva. Prosječna ocjena je 4,6.

Prema podacima sa terena, na najmanje 13,3% biračkih mjesta nije bilo materijala na Brajevom pismu, dok je 27.5% biračkih mjesta po procjeni posmatrača bilo nepristupačno za osobe sa invaliditetom. Među članovima biračkih odbora, muškarci su predsjednici biračkih odbora na 73.7% biračkih mjesta, dok je na 26,3% biračkih mjesta na toj poziciji žena. CeMI-jevi posmatrači su naišli na dobar prijem, profesionalnu komunikaciju i saradnju sa članovima biračkih odbora.

Problemi sa ostvarivanjem prava glasa zabilježeni su na 31.8% biračkih mjesta, usljed činjenice da birač nije bio upisan u birački spisak na tom biračkom mjestu. Problem sa elektronskom identifikacijom birača je primijećen na 6.8% posmatranih mjesta. Grupno glasanje je primijećeno na 29.4% mjesta. Neko od članova biračkog odbora ili posmatrača je koristio mobilni telefon na 17.5% biračkih mjesta. Neko je vodio evidenciju o imenima biračima koji su glasali na 20.5% mjesta. Takođe, u 2.3% slučajeva bilo je birača koji su čekali ispred biračkog mjesta u 20h, a 57% ovih birača nije uspjelo da ostvari svoje biračko pravo. Na 7.3% biračkih mjesta su uočeni listići koji su potpisani od strane glasača, a na 26.2% mjesta su uočeni listići koji su na bilo koji drugi način označeni od strane glasača (trouglovi, kvadrati, dva puta krug, različitim bojama...). Na velikoj većini biračkih mjesta ti su listići proglašeni nevažećim.

CeMI-jeve procjene izlaznosti i rezultata izbora

Tabela 1: CeMI-jeve procjene rezultata lokalnih izbora i projekcija mandata:

	CeMI PROCJENA	JUG	CENTAR	SJEVER
Izlaznost u 9h	6.6%	5.6%	7.4%	6.5 %
Izlaznost u 11h	20.1%	16.6%	21.3%	20.8%
Izlaznost u 13h	35.5%	30%	37.7%	37%
Izlaznost u 17h	52.4%	45.4%	56.1%	53.4%
Izlaznost u 19h	60.5%	52.8%	65.5%	60.8%
Ukupna izlaznost (20h)	63.1%			
Milo Đukanović	35.2%	37.4%	31.9%	37.3%
Jakov Milatović	29.2%	23.9%	35.1%	26.3%
Andrija Mandić	19.3%	19.3%	17.4%	21.1%
Aleksa Bečić	10.9%	13.1%	10.4%	10.3%
Draginja Vuksanović Stanković	3.2%	3.6%	3.3%	2.8%
Goran Danilović	1.4%	1.4%	1.2%	1.6%
Jovan Radulović	0.8%	1.2%	0.8%	0.6%

Komunikacija sa javnošću

Centar za monitoring i istraživanje - CeMI je putem pres konferencija u toku izbornog dana redovno izvještavao javnost o izlaznosti, nepravilnostima, trendovima glasanja kao i projekciji rezultata nakon zatvaranja biračkih mjesta. Press konferencije su se održavale u 9:15h, 11:15h, 13:15h, 17:15 i 19:15h. CeMI je na konferencijama predstavio građanima i komparativnu analizu broja birača koji su glasali u istim periodima na predsjedničkim izborima 2018. godine, te parlamentarnim izborima održanim 2020. i 2016. godine. Nakon pet redovnih konferencija za medije u toku izbornog dana, CeMI je održao 3 dodatne konferencije za štampu i u toku izborne noći, kada su građanima predstavljene projekcije rezultata u skladu sa dinamikom obrađenog uzorka, a prve rezultate izbora na osnovu PPVT metode CeMI je predstavio već u 20:30h, odnosno samo pola sata nakon zatvaranja biračkih mjesta.

CeMI je izvještavao javnost o nepravilnostima na svim biračkim mjestima u Crnoj Gori, na bazi podataka koje smo prikupili od posmatrača na terenu i građana koji su tokom izbornog dana putem aplikacije Fer izbori (www.ferizbori.me) i putem broja telefona 020 511 513 obavještavali CeMI o nepravilnostima koje su uočili. Pravnom timu CeMI-ja je pristiglo ukupno 150 prijava nepravilnosti do kraja izbornog dana, a prijavljene nepravilnosti nisu bile tolikog intenziteta da bi mogle bitno uticati na regularnost glasanja, ili na izborni rezultat.

Centar za monitoring i istraživanje je omogućio da građani uživo prate procjene izlaznosti, nepravilnosti i projekcije rezultata glasanja putem tri nacionalne televizije RTCG, Vijesti, TV E, koje su bile direktno vezane za CeMI-jev softver u kome se obrađuju podaci pristigli od strane naših posmatrača. Građani su takođe mogli da prate projekcije rezultata uživo putem veb sajta www.izbori.cemi.org.me kao i putem aplikacije Fer izbori (www.ferizbori.me), koja je takođe omogućila građanima da se informišu o svojim biračkim pravima. Sajt www.ferizbori.me je zabilježio 16,000 posjeta u toku izbornog dana, a aplikacija Fer izbori je preuzeta putem ovog sajta 7,685 puta, putem Google play prodavnice dodatno 481 put i ___ putem Apple storea. Projekcije izbornih rezultata su preuzete 497 400 puta. Sajt www.izbori.cemi.org.me brojao je 211,700 posjeta u toku izbornog dana, a više od 1 400 posjeta svakog minuta u izbornoj noći. Za praćenje izbornog dana bilo je akreditovano više od 70 novinara/ki, snimatelja/ki i fotografa/kinja iz 22 medija, od čega šest regionalnih.

CeMI je takođe putem socijalnih mreža (Facebook, Instagram, Twitter) i medija, između ostalog, promovisao mogućnost pružanja besplatne pravne pomoći svim građanima čije je biračko pravo povrijeđeno. Nekoliko dana prije izbornog dana, CeMI je objavio video o zloupotrebi državnih resursa. Video je dostupan na CeMI-jevom youtube profilu, kao i na CeMI-jevoj Facebook i Instagram stranici.

Posmatrači

Djelovanje nezavisnih, domaćih i inostranih posmatrača izbora, regulisano je Zakonom o izboru odbornika i poslanika. Zakon predviđa da ovlašćeni predstavnici domaćih nevladinih organizacija, registrovanih za praćenje ostvarivanja političkih sloboda i prava, mogu pratiti tok izbora i rad organa za sprovođenje izbora, u skladu sa ovim zakonom. Domaće nevladine organizacije zainteresovane za praćenje izbora podnose prijavu Državnoj izbornoj komisiji, koja u roku od 48 časova od prijema prijave, izdaje službena ovlašćenja ili rješenjem odbija izdavanje ovlašćenja.

Međutim, postoji nejasnoća oko odluke Državne izborne komisije, navedene u KALENDAR-u rokova za

sprovedenje izbornih radnji na izborima za izbor Predsjednika Crne Gore¹⁸. Pozivajući se na stav 3, člana 111b koji navodi da “Domaće nevladine organizacije zainteresovane za praćenje izbora podnose prijavu Državnoj izbornoj komisiji, najkasnije pet dana prije dana održavanja izbora”, DIK je dao rok za prijavu posmatrača do 13. marta 2023. godine do 24 časa. Ovakvom odlukom, DIK je ograničio prijavu novih posmatrača u slučaju održavanja drugog kruga. Nakon žalbe CeMIja, omogućena je dopunska prijava posmatrača za potencijalni drugi krug..

Međunarodni posmatrači, odnosno kako je zakonom definisano, Evropska Unija, druge međunarodne organizacije, međunarodne nevladine organizacije i ovlašćeni predstavnici stranih država mogu pratiti tok izbora koji uključuje rad organa za sprovođenje izbora i drugih državnih organa, praćenje predizborne kampanje od strane medija, ostvarivanje biračkog prava i drugih povezanih političkih i građanskih prava u izbornom procesu. Međunarodni subjekti prijavu za posmatranje izbora podnose ministarstvu nadležnom za vanjske poslove, najkasnije deset dana prije dana održavanja izbora. Zakonom je precizirano da period posmatranja izbora za međunarodne posmatrače teče od dana raspisivanja izbora i završava se zaključno sa objavljivanjem konačnih rezultata izbora.

Dodatno, organi za sprovođenje izbora su dužni da stranom i domaćem posmatraču omoguće praćenje toka izbora i rada organa za sprovođenje izbora. Birački odbor u zapisniku konstatuje prisustvo posmatrača na biračkom mjestu. Državna izborna komisija na predlog organa za sprovođenje izbora, može oduzeti ovlašćenje ili identifikacionu karticu licu kome je izdata, ukoliko se ne pridržava pravila o održavanju reda na biračkom mjestu, odnosno pravila o radu organa za sprovođenje izbora.

Domaći posmatrači

Državna izborna komisija dodijelila je **1758 akreditacija** domaćim posmatračima. Akreditovani su posmatrači sljedećih organizacija i to: Centar za monitoring i istraživanje CeMI (1281), Centar za demokratsku tranziciju CDT (439), Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore UMHC (25), Ženska organizacija Feniks Berane (9), Centar za građansko obrazovanje (3), NVU “Mreža za sveopšti napredak” (1).

Međunarodni posmatrači

Akreditovani međunarodni posmatrači, prema organizaciji/ambasadi iz koje dolaze i u kojem broju, na osnovu zvaničnih podataka Državne izborne komisije su: ODIHR(EOM) (26), Parlamentarna Skupština Savjeta Evrope (25), Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Crnoj Gori (20), Evropski parlament (14), Parlamentarna Skupština Mediterana (13), Centralna izborna komisija Kosova (8), Ambasada Velike Britanije u Crnoj Gori (7), Ambasada kraljevine Nizozemske u Beogradu (3) i Međunarodna fondacija za izborne sisteme - IFES (3).

Uviđa se značajno smanjenje međunarodnih posmatrača u odnosu na predsjedničke izbore 2018. godine, prije svega od strane OSCE/ODIHR¹⁹.

¹⁸ <https://dik.co.me/wp-content/uploads/2023/01/Kalendar-rokova-za-sprovođenje-izbornih-radnji.....pdf>

¹⁹ Na prethodnim predsjedničkim izborima posmatrače su imali: OSCE (93), ODIHR (154) Savjet Evrope (18), Evropski parlament (14), ambasada SAD u Crnoj Gori (21), Ambasada Francuske u Crnoj Gori (dva), ambasada Kraljevine Holandije (1), Državna izborna komisija Makedonije (četiri), ambasada Kanade u Srbiji (jedan), Centralna izborna komisija Republike Kosovo (sedam), NVO Silba (24).